

İlk İlkokul Yönetmeliği (Nisan 1847 Talimatı) Üzerine Bir İnceleme Eseri

Cavit BİNBAŞIOĞLU *

Eğitim Bilimleri Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Yahya Akyüz, Nisan 1847'de yayımlanan "Etfalin Tâlim ve Tedrisi ve Terbiyelerini Ne Vecihiyle İcra Eylemeleri Lâzım Geleceğine Dair Sıbyan Mektebi Hacerleri (Hocaları) Efendilere İta Olunacak Tâlimattır" adlı resmî bir belgeyi 1994 yılında "OTAM" (Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi) dergisinin 5. sayısında yayımlamış ve değerlendirmiştir.

Yazar, önce söz konusu Tâlimat'ı Türkçeye çevirmiştir. Sonra da, eğitim biliminin çeşitli yönleri açısından, bunları birer birer değerlendirme girişiminde bulunmuştur. Değerlendirme alanları şunlardır:

- 1- Öğretim programları,
- 2- Öğretim araç ve gereçleri
- 3- Öğretim yöntemleri,
- 4- Disiplin anlayışı,
- 5- Zorunlu öğretim ve devam sorunu,
- 6- Öğrenim süresi ve sınavlar,
- 7- Öğretmenler ve yardımcıları,
- 8- Okul ortamı,
- 9- Öğretmenin geliri ve maaşı.

Metin kısmında, bu başlıklar, belirli bir biçimde görülmemektedir. Yazar, oradaki görüş ve düşünceleri "seçerek" bu başlıklar altında toplamıştır. Ayrıca, bu belgenin yayımlanmasından sonra bununla ilgili olarak 1862 ve 1863'te alınan iki kararı da bu belgeye eklemiştir. En sonra da, söz konusu Tâlimat'ın asıl metni, hem Türk harfleri ile yazılmış, hem de klişesi sunulmuştur. Böylece, Türkiye'de eğitim bilimleri ile ilgili önemli bir belge, daha önce de bilinmekle birlikte, etraflı bir biçimde, Türk okuyucusuna tanıtılmış ve yorumlanmıştır.

Yukardaki sınıflandırmadan anlaşılması olacağı üzere, kısaca, "Talimat" adı ile anılan ve bilinen bu belge, bir yönüyle, bir İlkokul Yönetmeliği bir yönüyle de bir İlkokul Programı gibidir. Böyle bir belge, ilk kez

düzenlenmiş olması dolayısıyla da, tarihsel bir öneme sahiptir. Bu düzenlemenin 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne kadar yürürlükte kaldığı anlaşılıyor. Çünkü, diğer öğretim basamakları gibi, ilköğretim de, Nizamname'de yeniden düzenlenmiştir. Bununla birlikte, gelenekleşen bazı hükümleri Cumhuriyet dönemine kadar sürmüştür.

Prof. Dr. Yahya Akyüz'ün bu incelemesinden anladığımızı göre, Sultan Abdülmecit'in 13 Ocak 1845'te Bab-ı Âli'ye gidip Sadrazam ve tüm vekillere hitaben okuttuğu ünlü fermanına ve yine 1845'te Muvakkat (Geçici) Meclis-i Maarif'in ilköğretimin düzene sokulmasını öneren bir raporuna dayanılarak hazırlanan bu belgede, bilimsel nitelikte düşüncelerin izlerine rastlanmakla birlikte, daha çok geleneksel eğitim anlayışının düşünce ve uygulamaları sergilenmektedir. Bu nedenle, Tanzimat'ın ilk yıllarına özgü olan geçiş döneminin bütün özelliklerini taşımaktadır. Bu incelemeden edindiğimiz bilgilere göre, bunları kısaca şöyle belirtebiliriz:

1- Tâlimat'ın başlığında "sıbyan mektebi" adı geçmekte ise de, metin kısmında "Rüştiye" mekteplerinden de söz edilmektedir. Sıbyan mektebinde okutulacak derslerin adları verilmiştir. Bunlar şunlardır: Elifba (Alfabe) cüzü, Amme cüzü (Kur'an'dan bazı sureleri içerir), Kur'an (hatim etmek), ayrıca Türkçe Ahlâk, Türkçe tecvit (usulüne göre Kur'an okuma), İlmihal (Din bilgisi), Güzel Yazı, düzenlenecek olan kitaplara göre Türkçe Ahlak ve Türkçe Sözlükten, sözcüklerin okutulup yazdırılması ve yetenekli olan çocuklara hafızlık çalışmalarının yaptırılması.

Rüştiye mekteplerinin programı da şöyledir: Birgivi risalesi (bir din bilgisi kitabı), Arapça dil bilgisi, Sülüs ve Nesih yazılarının yanında, isteğe göre Rik'a, Ta'lik, Divanî tür yazılar; halka yetecek kadar dört aritmetik işlemi, hesap ve sayı sayma, Kur'an'ın çeşitli okuma şekilleri, isteyen ve yeteneklilerin hafızlığa çalıştırılması.

Görüldüğü üzere, 1847 tarihinde Rüştiye

mektebine Tarih, Coğrafya, Tabiat Bilgisi vb. gibi yeni dersler henüz girmemiştir. Buradan bu okullara, bu derslerin daha sonra girdiği anlaşılıyor. Yine buradan, ilk rüştiyelerin, yazı çeşitlerinin öğrenilmesine yer ve önem veren "takviyeli birer sıbyan mektebi" görünümünde oldukları anlaşılıyor.

2- Talimat'ta ilk okuma ve yazma öğretimine önemli bir yer ayrıldığı görülüyor. İlkokuma ve yazma öğretiminde harflerin adı söylenerek hecelemeye geçilmektedir. Elif, be, te, se, cim gibi. Bunlar, harflerin adıdır. Arapçada harflerin adı başka, sesi başkadır. Adı öğrenildikten sonra sesi ve sesle birlikte heceler öğretilmeye çalışılıyor. (Adlandırma ya da tesmiye yöntemi) Elifba (Alfabe) cüzünün izlenmesi isteniyor.

"Bir yandan Elifba cüzünü okutmali, bir yandan da derslerini levhalara yazdırmalıdır." (s.3) Bu, okuma ile yazmanın birlikte yapılması gerektiğini anlatır. Bu uygulamanın, Elifba cüzü bitinceye kadar devam etmesi isteniyor. Elifba cüzü bittikten sonra da "Amme cüzü"ne geçilmektedir. Bu sırada da, beş ve altı harfli isimlerden ve kelimelerden oluşan bir sözlükten yararlanılması isteniyor. Bu sözlüğün hazırlanıp okullara gönderileceği bildiriliyor. Buradan, harflerden ve 3-4 harfli kelimelerden oluştuğu anlaşılan Elifba cüzü tamamlandıktan sonra, kelime öğretimine geçiliyor, demektir. Bunun da sayfa sayfa ve taş levhalar üzerine yazdırılması isteniyor. (s. 3-4). Burada, geç de olsa, bugün geçerli olan uygun bir yöntemle geçildiği görülüyor.

Sıbyan mektebinin öğretiminde Türkçe derslere önem verilmeye başlandığı dikkati çekmektedir: Türkçe sözlük, Türkçe ahlâk, Türkçe tecvit gibi.

3- Bizde "okuma" ile "yazma"nın birlikte öğretilmesi, ilk kez bu belgede belirtilmektedir. Bu, eğitim bilimi bakımından, önemli bir gelişmedir. Daha önceki yıllarda böyle bir uygulama yok idi. Ancak, isteyenler, okumadan sonra, ayrıca yazmayı öğrenebiliyorlardı.

4- Ders aracı olarak, taş tahtalardan yararlanılması da, yine ilk kez, bu belge ile öğretmenlere (hocalara) tavsiye edilmektedir. Henüz kurşun kalem, kara tahta ve tebeşirden söz edilmemektedir.

5- Talimat'ta çocuğun yaradılışı ve ilgisi gibi bazı terimlere de yer verilmiştir. Bu, eğitim ve öğretimde çocuğun özellik ya da niteliklerine önem verilmeye başladığını gösterir. Aynı şey, çocuğun oyuna olan ihtiyacı konusunda da belirtilmektedir. Yeterli olmasa bile, bu da iyi bir gelişmedir.

6- Öğretimde alıştırmaya ve tekrarın yeri de Talimat'ta önemle belirtilmiştir. Öğrenme psikolojisine uygun olan bu düşünüş de, yerinde bir hareket sayılabilir.

7- Ahlâkı, ahlâk kitaplarından öğrenmeye çalışmak, mantıksal bir düşünüş gibi görünmekle birlikte, bugünkü anlayışla pek bağdaşmayan bir husustur. Buna karşın, bu, bugün bile yapılıyor. Çünkü, bilmek başka, öğrenmek başkadır. Öğrenme için davranış değişikliği gerekir. Örneğin "sorumluluk" duygusuna sahip olmanın iyi bir şey olduğunu bilmek yetmez; bu davranışı göstermek gerekir. Bu da, çocuğu, sorumluluk duygusu kazandıracak bir iş ya da ortam içinde bulundurmaya çalışılabilir. Her konuda olduğu gibi, ahlâk konusu da yaparak ve yaşayarak öğrenilir.

8- Öğretim yöntemleri arasında ebercilliğe yer verilmesi de bugünkü anlayışa ters düşmektedir. Bu, geleneksel öğretimin hâlâ devam ettiğini gösterir. Ezbercilik, daha çok, Kur'anı ezberleme şeklindedir.

9- Okul disiplini konusundaki gelişmeler, okuldan falakanın kaldırılması ile sınırlı kalmıştır. Belgede okul disiplinini sağlamada falaka yasaklanmıştır. Dinde falakanın olmadığı belirtilmiştir. Buradan, öğretimin hâlâ dinsel bir nitelik taşıdığı anlaşılıyor.

Çocuk eğitimi ile ilgili olarak, belgede yer alan hükümler, öğretim yönteminde yer alan hükümlerden daha geridedir. Başarısız olan ya da ahlâk kitabında yer alan ve olumsuz davranış gösteren çocuğa karşı dışlayıcı bir durum sergilenmektedir "Hoca, böyle çocuklara sövüp saymayacak, yalnızca dince câiz olan, dargin bir yüz göstermek, incitmek üzere kulağını çekmek, ırz ve namusuna dokunmayacak şekilde, acı söz söylemek gibi yollara başvuracaktır." (s.10) Ayrıca bu gibi çocuklara, dersi tekrar okutturma, okulda bedeni hizmetlerde bulundurma, akşam tatiline

kadar cezalandırma (s. 10) gibi hiç de eğitsel değer taşımayan cezalar verilmesi öngörül- müştür.

Dayakla cezalandırılmaya yer veren şu hüküm de ilginçtir: "Eğer çocuğun kabahati birine sövmek veya ahlâk risalesinde yazılan kötü davranışlardan birini yapmak şeklinde ise çocuk, velisinin izni ile, tahammülüne göre zarar görmeyecek şekilde ve falakaya yatırılmadan, nazik organları korunarak yaban asması veya yâsemin (çubuğu) gibi yumuşak değneklerle hafifçe dövülecektir." (s.10)

10- "Ödül ve ceza" kavramları, sanki eğitilmekte olan çocuğun kendisi için değil, başka çocukların eğitimi için gerekli görülüyor. Bu da, bugün için, uygun bir davranış değildir. Bir çocuğun ödüllendirilmesi ya da cezalandırılması, başka çocukların bundan bir ibret ya da ders alması için gerekli görülüyor. Oysa, bu yaptırımlar, daha çok , çocuğun kendisine yönelik olarak düşünülmalıdır.

11- Belgede, zorunlu öğrenim yaşı, çocuğun 6 yaşını bitirdiği günden itibaren başlıyor. Sıbyan mektepleri ortalama dört yıl olarak kabul ediliyor. Buna göre her çocuk, farklı bir günde okula başlayacak demektir. Zaten, o zaman, sınıf yöntemi henüz olmadığı, bir dersliğe toplanan çocuklara bireysel öğrenim yaptırıldığı için, okulda bu durum, bir sıkıntı yaratmıyor. Çocuk, okula dört yaşında da gidebilir. Bu durumda, ilk iki yıl, anaokulu gibi bir görev üstlenmiş oluyor.

12- II. Mahmut'un çıkardığı fermanında ilköğretimi bitirmeyen çocukların bir işte çalıştırılmayacağına dair bir hüküm vardı. Bu belgede de aynı amaca yönelik yeni bir hüküm vardır:

Yoksulluğu dolayısıyla bir işte çalışan çocuklar, sıbyan mektebini tamamladıktan sonra, diğer çocuklar gibi, Rüштиye'ye devamı zorunlu tutulmuştur. Bu gibiler, sabahları birer ders aldıktan sonra işlerine gideceklerdir. O zaman, Rüштиye mektebi iki yıldır. Sıbyan mektebinde 4 yıl okuduğu halde, dünya ve ahiret için, yeterli bilgi ve beceriyi kazana- mayan öğrenciler, üç yıl daha okuyabilirler. Bunlardan çalışmak zorunda bulunanlar olursa, bunlar da, Rüштиyelerdeki gibi, sabahları birer

giderler. Yazar, kısa süre de olsa ilk açılan , Rüштиye mekteplerinin zorunlu öğrenim çağı içinde bulunduğunu tesbit etmiştir. Sonradan, bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Sıbyan mekteplerinin dünya ve ahiret için yeterli bilgiyi veremediklerinden bahisle, sıbyan mekteplerinden sonra çocukların, bilgilerini artırmaları için Rüштиye mekteplerine gitmelerinin gerekli olduğunun vurgulanması da önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

13- Talimat'ın yayımlandığı yıllarda çocukların okuma ve yazmayı kısa zamanda öğrenmeleri ve diğer bilgileri almaları için hafta sonu tatili olan perşembe ve cuma günlerinden perşembe gününün kaldırıldığı görülmektedir. Bu durum, çocuğun dinlenmesine imkân vermemek gibi olumsuz bir gelişmedir.

14- Öğretmenlerin kalfa adında bir yardımcıları vardır. Kalfa, okul dışından birisi olabileceği gibi, büyük öğrencilerden birisi de olabiliyor.

Bu durum, Cumhuriyet dönemine kadar sürmüştür. Yazı dersi öğretmeni ayrıca atana- biliyordu. Öğretmenlere gerekli yardım ve rehberliği yapmak üzere "muin" adıyla müfettişler atanacağı da hükme bağlanmıştır. Bu da bizde ilköğretim müfettişliğinin baş- langıcı sayılır ve asıl görevinin "rehberlik" olduğunun tarihsel bir kanıtıdır.

15- Okula devam etmeyen öğrencilerin velilerine "ta'zir" cezası verileceği hükmü yer almıştır. (Ta'zir, cezaları gösterilmemiş olan suçlara, kadı'nın belirleyeceği cezadır.) Bu konuda öğretmenlere (hocalara), imam ve muhtarlara, velileri uyarma görevi verilmiştir. Bu konuda (uyarmada) ihmali olanlara da ta'zir cezası verileceği belirtilmiştir.

Çocuk, herhangi bir vesile ile, okulun- dan ayrılıp başka bir yere gittiği zamanda da, oradaki okula devam edeceği zorunlu tutulmuş ve kaldığı yerden devam etmesi için, gittiği okula nakil belgesi niteliğinde bir yazı götürmesi, dönerken de yine böyle bir yazı getirmesi zorunlu tutulmuştur.

Belgede "Altı yaşına gelen çocukların mektebe verilmesi için zengin, fakir, köle, yetim farkı gözetilemez. Bu konuda mazeret kabul edilemez." deniyor. (s. 8) Bu da işin başlangıçta ne kadar sıkı tutulduğunu

Yoksul çocuklara, devletin divit, taş tahta vb. öğretim aracı vermesi ve bunu okuldan sonra bir başkasına devretmesi de olumlu bir davranış olarak görülüyor.

Çocuğu okula verirken, bazı kimselerin, eşini ve dostunu doyurmakta öğretmen (hoca) ile çocukları âmin alayı ve ilâhilerle dolaştırmakta olduğuna dikkat çekilerek, bunun külfetli bir yöntem olduğu ve esasen dinde de böyle bir şey olmadığı belirtilerek, bu yolda ailede kadınların yapacağı itirazlara "kulak asılmaması" istenmektedir. (s.8)

16- Geleneksel olarak, sıbyan mekteplerinde, kızlar ve erkek çocuklar birlikte öğretim yaparlarken, bu belgede, her cinsin kendi aralarında bir grup oluşturacağı hükme bağlanmıştır. Bu, bizi Talimatın yayımlanmasıyla, karma eğitim açısından, bir geriye dönüş olmuştur, yargısına götürüyor.

17- Bu belgede öğretmenlerin maaşının çocuk velileri tarafından verileceği belirtilmiş; fakat, yoksul çocuklardan hiç para alınmayacağı da hükme bağlanmıştır. Bununla birlikte, Devletin, öğretmenlerin maaşına katkıda bulunacağı hükmü de belgede yer almıştır. Bu da eğitim tarihimiz açısından, önemli ve olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Devletin bu davranışı, öğretmenin eğitim ve öğretim ödevini gereği

gibi yapmasına yönelik onu onurlandırıcı, ona saygınlık kazandırıcı bir davranıştır. Bunun da başlangıcını bu belgede görüyoruz. Daha sonra "Darülmualimin Nizamnamesi" nde de öğretmen okulu öğrencisinin onuru korunarak aynı husus vurgulanmıştır.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

Padişah'ın bir emri olarak sunulan bu belgede, öğretim yöntemlerine önemli bir yer verilmiştir. Eğitim biliminin ilk kurallarından olan "okuma" ile "yazma"nın birlikte yapılması istenmiştir. Buna karşın, "anlama" yerine "ezberleme" hâlâ etkinliğini sürdürmektedir. Devletin yoksul öğrencilerden para almaması, hatta onlara divit ve taştahta vermesi, zorunlu öğrenimi her öğrencinin gerçekleştirmesi için, çalışan öğrencilere de fırsat ve imkânlar sağlaması, denetim işine önem verilmesi gibi düzenlemeler, olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Eğitim bilimimizin ilk başlangıç noktasını teşkil eden bu belgenin yayımlanmış olmasını memnuniyetle karşılıyoruz. Bu suretle, bugünü daha iyi değerlendirmek için, eğitim sistemimizin ilk başlangıç noktalarını açıklıkla görebilmek imkânı bulacağız. Dikkatli bir çalışma ile bu belgeyi önümüze koyan ve yorumlayan sayın Prof. Dr. Yahya Akyüz'ü teşekkür duygularımızla kutlarız.